

Աննա ԿՈՒՔԱՆՅԱՆ
Երևանի պետական համալսարան

**«ԱՍՏՎԱԾ» ԲԱՂԱԴՐԻՉՈՎ ԴԱՐՁՎԱԾԱՅԻՆ ՄԻԱՎՈՐՆԵՐԻ
ԴԻՊԼԱԾԱՅԻՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄՆԵՐԸ ԽՈՍՔՈՒՄ
(համեմատական քննություն խսպաներենում և
հայերենում)**

Հոդվածը նվիրված է «աստված» բաղադրիչով դարձվածային միավորների դիպվածային փոխակերպումների քննությանը խոսքում՝ հիմնվելով խսպաներենի և հայերենի հարուստ փաստական նյութի վրա: Խոսքային տարբեր իրադրություններում փոխակերպված դարձվածային միավորը կարող է ձեռք բերել ոճական տարբեր նրբերանգներ, որոնք խոսքին հաղորդելով հուզարտահայտչական նշոյթավորվածություն, այն դարձնում են ավելի արտահայտիչ ու գունագեղ, և ուժգնացնում են համարեքստի գործաբանական ներգործությունը:

Բանալի բառեր. դիպվածային փոխակերպում, «աստված» բաղադրիչով դարձվածային միավոր, դարձվածքի ձևախախտում, զեղչում, բաղարկություն, անդրադարձ

Ինչպես հայտնի է, դարձվածային միավորը՝ որպես անտարրալուծելի և կայուն միավոր, որը լեզվում բացառում է տվյալ դարձվածքի կազմության մեջ մտնող բաղադրիչների ձևախախտումը կամ փոխատեղումը, խոսքում՝ կոնկրետ հեղինակների ստեղծագործություններում, հաճախակի ենթարկվում է մի շարք փոփոխությունների, որոնք ձևախախտում են դարձվածքի ինչպես կառուցվածքային, այնպես էլ իմաստային ամբողջականությունը՝ վերջինիս գործաբանական ներգործությունն ուժգնացնելու նպատակով: Տվյալ փոփոխությունները լեզվաբանական գրականության մեջ հայտնի են *փոխակերպում* անվամբ: Դարձվածապաշարը նույնպես համարվում է փոխակերպման միջոցներով, որոնք թույլ են տալիս բացահայտել դարձվածքների լեզվախոսքային հնարավորությունները, որոշ դեպքերում նաև դարձվածքի՝ իմաստային բովանդակությունը պահպանելու կամ փոփոխելու ունակությունները:

Լեզվաբանական գրականության մեջ դարձվածային փոխակերպումները երբեմն նույնացվում են դարձվածային ձևախախտումների (դիպվածային փոխակերպումներ) հետ: Դարձվածային ձևախախտումը, որը հայտնի է նաև *դեֆորմացիա* անունով, հստակորեն սահմանազատվում է դարձվածային փոխակերպումից՝ համարվելով նաև վերջինիս տարատեսակ: Սակայն լայն առումով՝ դարձվածային ձևախախտումներն ու փոխակերպումները նույնացվում են, քանի որ երկու դեպքում էլ դարձվածային միավորը ենթարկվում է փոփոխության:

Դարձվածային փոխակերպումը ենթադրում է ընդունված նորմայից դուրս կատարված յուրաքանչյուր խախտում, այդ թվում նաև ոճական /Гусейнова, 1997: 7/: Իսկ դարձվածային միավորների ձևախախտումը վերջինիս բառային կազմի, շարահյուսական կառուցվածքի և իմաստի ոճական այնպիսի էական փոփոխությունն է, որի դեպքում սովորական՝ կայուն ձևը հակադրվում է իր դիպվածային փոփոխված ձևին /Арнольд, 1973: 167/:

Գ. Կորպաս Պաստորը նշում է, որ յուրաքանչյուր լեզվական միավոր կարող է ենթարկվել ձևախախտման, սակայն վերջիններիս շարքում առանձնանում են հիմնականում առաձների և դարձվածային միավորների ձևախախտումները, որոնք խոսքին հաղորդում են հուզարտահայտչական երանգավորում /Corpas Pastor, 1996: 234/:

Ակադեմիկոս Գ. Ջահուկյանը նույնպես կառուցվածքամաստային տեսանկյունից ուսումնասիրել է փոխակերպումները՝ ընդգծելով վերջիններիս սերման գործընթացն ու փոփոխվելու ունակությունները /Ջահուկյան, 1974: 503/: Նա ուսումնասիրել է փոխակերպումները՝ թափանցելով նաև ձևաբանական (խոսքի մասերի ներքին և արտաքին փոխակերպումները) և շարահյուսական մակարդակների խորքերը (նախադասությունների ներքին և արտաքին փոխակերպումները):

Հայտնի դարձվածաբան Ա. Նազարյանը մանրամասն քննության է առել դարձվածային միավորների փոխակերպման միջոցները (տասնվեց տեսակ) իմաստային, կառուցվածքային և իմաստակառուցվածքային տեսանկյունից և նշել, որ «դիպվածային փոխակերպումների հիմնական նպատակը որոշակի ոճական ներգործությունն է» /Назарян, 1987: 244/:

Առաջնորդվելով վերոհիշյալ սկզբունքներով՝ մեր փաստական նյութի շրջանակներում առանձնացրել ենք փոխակերպումների ինը տեսակ.

- ա. Դարձվածքի բաղադրիչների փոխարինում,
- բ. Փոփոխական/փոփոխելի բաղադրիչների ներգրավում դարձվածքի կազմի մեջ առանց բառային կազմի փոփոխության,
- գ. Կրկնակի առկայացում (դարձվածքի ուղիղ և փոխաբերական իմաստների համաժամանակյա իրացում),
- դ. Անդրադարձ՝ ոճական բանադարձում (գեղարվեստական տեքստում դարձվածքի մեկ և ավելի բաղադրիչների ներգրավում),
- ե. Դարձվածային միավորների գեղջված կիրառություն,
- զ. Դարձվածային զուգամետություն (դարձվածային միավորների նորացում մի քանի միջոցով),
- է. Դարձվածային միավորների կազմալուծում, որը ենթադրում է ինչպես բառային կազմի, այնպես էլ կառուցվածքային փոփոխություն,
- ը. Դարձվածային կազմի ընդլայնում,
- թ. Բաղարկություն (երկու դարձվածքների բաղադրիչների միությունը մեկ ընդհանուրի մեջ):

«Աստված» (dios) բաղադրիչով դարձվածքների դիպվածային փոխակերպումները քննվել են Միգել Սերվանտեսի, Լուիս Վելես դե Գևառայի, Ֆեռնանդո դե Ռոխասի, Գաբրիել Գարսիա Մարկեսի, Խուան Խոսե Բենիտեսի, Պար Լագերկվիստի ստեղծագործություններում, ինչպես նաև դրանց հայերեն թարգմանություններում:

Հաջորդիվ քննենք «աստված» (dios) բաղադրիչով դարձվածքների դիպվածային փոխակերպման վերոնշյալ դեպքերը՝ ըստ մեր փաստական նյութի:

Ա) Դարձվածային միավորների բաղադրիչների փոխարինումը դարձվածքի դիպվածային փոխակերպման լայն տարածում գտած միջոցներից է, որը հեղինակի ստեղծագործական միտքը խթանելու լայն հնարավորություններ է ընձեռում: Հեղինակը, ելնելով տեքստի ոճական առանձնահատկություններից և փորձելով դարձվածային միավորները հարմարեցնել համատեքստի հաղորդակցական նպատակադրումներին, փոփոխության է ենթարկում դարձվածքի բառային կազմը: Փոխարինող բառի ընտրությունը խոսքում որոշվում է ըստ համատեքստի բովանդակության: Դարձվածային միավորների բաղադրիչների փոխարինումը Գ. Կորպաս Պաստորը նույնպես բնորոշում է որպես դարձվածքի որևէ բաղադրիչի կամ բաղադրիչների փոխարինում այլ բառային միավորով կամ միավորներով՝ հիմնվելով վերջիններիս միջև գոյություն ունեցող իմաստային կապի և համատեքստային հարաբերությունների կարևորության վրա /Corpas Pastor, 1996: 243/:

Դարձվածային միավորների բաղադրիչների փոխարինումը մեծամասամբ կարող է տեղի ունենալ ըստ դարձվածքի գոյականական բաղադրիչի (ոչ նորմատիվ) փոփոխության, որի դեպքում գոյականական անդամը փոխարինվում է իր հոմանիշով: Օրինակ՝

1) Desde allí, embarcándose en Ancona, fue a Venecia, ciudad que a no haber nacido Colón en el mundo no tuviera en él semejante: **merced al cielo** y al gran Hernando Cortés, que conquistó la gran Méjico para que la gran Venecia tuviese en alguna manera quien se lo opusiese (Miguel de Cervantes, Licenciado Vidriera, p. 50).

2) – Tú, **Señor, que fuiste testigo** de la fuerza que se me hizo, sé juez de la enmienda que se me debe hacer (Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 88).

3) – Ea, pues- dijo a esta sazón la dudosa Leocadia-, pues así lo ha ordenado el cielo, y no es en mi mano ni en la de viviente alguno oponerse a lo que Él determinado tiene, **hágase lo que Él quiere** y vos queréis, señor mío; y **sabe el mismo cielo** con la vergüenza que vengo a conde[s]cender con vuestra voluntad,... (Miguel de Cervantes, Las dos doncellas, p. 232).

Տվյալ օրինակներում **Dios** (աստված) բաղադրիչի փոխարեն որպես հոմանիշ հանդես են եկել **Señor** (Տեր), **cielo** (երկինք) և **Él** (Նա՝ Բարձր-

յալը) բաղադրիչները, որոնց փոխարինումը խոսքին հաղորդում է հուզարտահայտչական և ոճական երանգավորում:

Բ) Դարձվածքների փոխակերպման երկրորդ միջոցը, որը նույնպես ունի լայն կիրառություն գեղարվեստական գրականության մեջ, փոփոխական բաղադրիչների ներգրավումն է դարձվածքի կազմի մեջ՝ առանց բառային կազմի փոփոխության: Վերջինս ենթադրում է դարձվածային միավորի ելակետային տարբերակի մեջ մեկ կամ մի քանի հավելյալ բառային միավորների (իրենց ուղիղ իմաստներով) ներգրավում, որոնք իրենց արտահայտած իմաստներով կապված են համատեքստի բովանդակությանը՝ դարձվածային միավորին հաղորդելով հավելյալ հարանշանակություններ, իսկ խոսքին՝ ոճական որոշակի երանգավորում: Դարձվածքի կազմի մեջ «օտար» բառային միավորների ներգրավումը ոչ մի կերպ չի ազդում դարձվածքի ամբողջական իմաստի վրա: Շ. Բալլին այս առընչությամբ նշում է, որ «դարձվածային միավորի բաղադրիչները կարող են հեռանալ նախադասության կազմի մեջ մտնող այլ բառերով, որից դարձվածային միավորի ամբողջականությունը ոչ մի կերպ չի ձևախախտվում» /Балли, 1961: 99/:

Լեզվաբանական գրականության մեջ «ներգրավում» եզրի փոխարեն երբեմն կիրառվում է նաև «ներբերում» (вклинивание) եզրույթը, որի հեղինակն է Ա. Կունինը: Նա դարձվածքի կազմում առանձնացնում է նոր բառերի ներբերումն ու ձևախախտումը՝ որպես դարձվածային միավորների տարածակարգվածության դիպվածային ցուցիչներ: Շատ հազվադեպ նա այդ շարքում է դասում նաև հավելադրումը (փոփոխական բաղադրիչների ավելացումը դարձվածքի սկզբում կամ վերջում) և դիտարկում երեք ցուցիչներն էլ որպես դարձվածքի փոխակերպման միջոցներ /Кунин, 1970: 175/:

Դարձվածքի կազմի մեջ ներգրավվող բաղադրիչները կարող են պատկանել տարբեր բառաքերականական կարգերի (գոյական, ածական, դերանուն և այլն), իսկ հիմնական բաղադրիչները կարող են հեռանալ ոչ միայն շնորհիվ բառային միավորների, այլ միջանկյալ արտահայտությունների, դարձվածքների, նույնիսկ միջանկյալ նախադասությունների: Օրինակ՝

1) Y pues puede **vivir honrada con Dios** en público, no te pene de estar deshonorada contigo en discreto?... (Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 84).

Սվյալ դեպքում ներգրավված բառային միավորը ածականական է (honrada), որն ավելի է սաստկացնում դարձվածքի հուզարտահայտչական երանգավորումը:

Գ) Փոխակերպման երրորդ միջոցը դարձվածքի կրկնակի առկայացումն է, որը բառի կամ դարձվածային միավորի գործածությունն է այնպիսի համատեքստում, երբ տեղի է ունենում նրանց բառացի (ուղղակի) և փոխաբերական իմաստների զուգահեռ ընկալում /Նազարյան, Բաղդա-

սարյան, 2000: 137/, որի դեպքում դարձվածքի կամ վերջինիս բաղադրիչներից մեկի իմաստը համատեքստային իրադրության հիման վրա բառայնանում է: Որպես կանոն, գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածային միավորների կրկնակի առկայացումը կատարում է հուզարտահայտչական կամ, այլ կերպ ասած, ոճական գործառույթ՝ խոսքին հաղորդելով ծաղրական, հեգնական և այլ երանգավորում: Սակայն, բացի ոճական գործառույթից, կրկնակի առկայացումն ընդգծում է նաև դարձվածային միավորի և համատեքստի միջև գոյություն ունեցող իմաստային կապը: Օրինակ՝

1) կասի թե **ձեռքներս պարզում ենք աստծուն**, որ նա սիրային գործերին հաջողություն բերի (Ֆեռնանդո դե Ռոխաս, Սելեստինա, էջ 127):

Տվյալ դեպքում «ձեռքերը պարզել աստծուն» դարձվածային միավորի կրկնակի առկայացման օրինակ է, քանի որ այն կարելի է միաժամանակ ընկալել և՛ ուղիղ իմաստով, և՛ փոխաբերական: Այս դարձվածքը (ձեռքներս պարզում ենք աստծուն) իր ուղիղ իմաստով հանդես է գալիս որպես ձեռքերը պարզել վերև, իսկ փոխաբերական իմաստով՝ աղոթել աստծուն:

Դ) Փոխակերպման տվյալ տեսակը՝ անդրադարձը (այլուզիա)՝ որպես դարձվածքի փոխակերպման միջոց, ենթադրում է գեղարվեստական գրականության համատեքստում դարձվածային միավորի մեկ կամ մի քանի բաղադրիչների ներգրավում, ընդ որում դարձվածային միավորների բաղադրիչները չեն կորցնում այն իմաստները, որն իրենց բնորոշ է դարձվածքի կազմում: Այլ կերպ ասած՝ փոխակերպման այս տեսակը ամրացնում է կապը դարձվածային միավորների և համատեքստի միջև: Դարձվածքի այն բաղադրիչը կամ բաղադրիչները, որոնք ներառվում են գեղարվեստական տվյալ ստեղծագործության համատեքստում, իմաստային տեսանկյունից չեն հեռանում դարձվածային միավորի ամբողջական իմաստից, սակայն խոսքին հաղորդում են մեծ հուզարտահայտչականություն: Օրինակ՝

–¡Nuevas malas te dé Dios!, dije yo entre mí /Lazarillo de Tormes, anónimo, p. 43/.

«Nuevas malas te dé Dios» արտահայտության մեջ կիրառվել են «Dios te dé salud, hermano» (բառացի՝ Աստված քեզ առողջություն տա, եղբայր - Աստված քեզ պահապան) դարձվածային միավորի երեք բաղադրիչները (Dios te dé), և շրջվել է դարձվածքի շարահասությունը՝ համատեքստին հաղորդելով ավելի մեծ արտահայտչականություն: Տվյալ փոխակերպմամբ դարձվածքը ձեռք է բերել բացասական հարանշանակություն՝ հավելադրվելով **nuevas malas** (բառացի՝ նոր չարիք, նոր գլխացավանք) բաղադրիչներով, որոնց անմիջական ազդեցությամբ դարձվածքը ձեռք է բերել հետևյալ նոր իմաստը՝ *աստված քեզ նոր փորձություն*

(գլխացավանք) *տա*, սակայն ներգրավված բաղադրիչները չեն կորցրել ելակետային դարձվածքում ունեցած իրենց իմաստները:

Ե) Գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածքի գեղչումը (էլիպսիս) դարձվածքների փոխակերպման ամենատարածված միջոցներից է: Օրինակ՝

1) Y el investigador tembló cuando el “105” abrió ante su ojo la clara oscura faz de Ra.

–¡**Dios!** /J. J. Benitez, La rebelión de Lucifer, p. 249/.

2) ¡**Jesús!**, ¿quién me toca? /Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 79/.

Առաջին դարձվածային միավորում գեղչվել է **mío** բաղադրիչը (¡Dios mío!) կամ **Oh** բաղադրիչը (¡Oh, Dios!)՝ պահպանելով դարձվածքի զարմացական հնչերանգը, իսկ երկրորդ դարձվածքում գեղչվել է **mil veces** արտահայտությունը (¡Jesús mil veces!), որը հիրավի երանգավորում է խոսքը:

Գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածային միավորի գեղչումը ստիպում է ընթերցողին կամ լսողին ուշադրություն դարձնել դարձվածային արտահայտության այն հատվածի վրա, որի իմաստը առավել համահունչ է տեքստի հեղինակի հաղորդակցական դիտավորությանը: Օրինակ՝

1) – No, en buena fe; ni Dios lo quiera. Que aunque vino tarde, **más vale a quien Dios ayuda**, etcétera /Fernando de Rojas, Celestina, p. 45/.

2) – Señor, mozo soy, que no me fatigo mucho por comer, **Bendito Dios**. /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 53/.

Առաջին հաղորդակցական դարձվածային միավորում (más vale a quien Dios ayuda) գեղչված է ամբողջ երկրորդ հատվածը՝ «más vale a quien Dios ayuda, **que a quien mucho madruga**» (բառացի՝ ավելի լավ է աստված օգնի, քան վաղ արթնանաս): Երկրորդ դարձվածային միավորի (Bendito Dios) դեպքում գեղչվել է **sea** բայական բաղադրիչը (ըղծական ներկա ժամանակ, եզակի թիվ, երրորդ դեմք)՝ ¡Bendito **sea** Dios! (Աստված օրհնի): Այսպիսով, հեղինակը փոխակերպման տվյալ միջոցը ծառայեցրել է խոսքի հաղորդակցական նպատակներին՝ դարձնելով այն ավելի յուրօրինակ և նրան հաղորդելով հուզարտահայտչական նշույթավորվածություն:

Դարձվածային միավորների գեղչված տարբերակները ընթերցողը հեշտորեն կարող է տարբերակել ինչպես իրենց կառուցվածքային, այնպես էլ իմաստային ոչ լիարժեքությամբ, որը կարելի է վերականգնել գիտելիքների լայն ծավալի և համատեքստի օգնությամբ:

Զ) Գեղարվեստական գրականության մեջ դարձվածքների նորացման ամենատարածված միջոցը համարվում է դարձվածքի զուգամետությունը (конвергенция): Դարձվածային միավորի զուգամետությունը են-

թաղրում է փոխակերպման մի քանի միջոցների զուգաձևում: Կունինը այն բնորոշում է որպես դարձվածային միավորի փոխակերպման երկու կամ ավել տարրական ոճական միջոցների կիրառում /Кунин, 1974: 17/: Փոխակերպման այս միջոցը ուժգնացնում է դարձվածքի գնահատողական բնույթն ու հուզարտահայտչականությունը՝ սաստկացնելով դարձվածային միավորի իմաստի հարանշանակային տարրի գործառույթը:

Փոխակերպման միջոցների համադրությունը դարձվածքում կարող է լինել շատ տարաբնույթ: Կարող են միևնույն դարձվածքում միաժամանակ խաչաձևվել և՛ բաղադրիչի փոխարինումը, և՛ նոր բառային միավորի ներգրավումը: Օրինակ՝

1) **Bendito seáis Vos, Señor**- quedé yo diciendo-, que dais la enfermedad y ponéis el remedio /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 56/.

2) ...y **sabe el mismo cielo** con la vergüenza que vengo a conde[s]cender con vuestra voluntad, .../Miguel de Cervantes, Las dos doncellas, p. 232/.

«Bendito sea Dios» դարձվածային միավորի փոխակերպված տարբերակում «Dios» բաղադրիչը փոխարինվել է «Señor» բաղադրիչով (որը միայն մեծատառ գրվելիս է հանդես գալիս որպես «Dios» բառային միավորի հոմանիշ) և ավելացել է **Vos** դերանունը, որը հին իսպաներենում հանդես էր գալիս որպես ականաձևական դիմելաձև (հարգանքի Դուք): «Sabe el mismo cielo» դիպվածային արտահայտության մեջ տեղի են ունեցել գրեթե նույն ձևախախտումները՝ դարձվածքի հիմնական բաղադրիչները հեռացել են՝ հավելադրվելով «el mismo» դերանվանական բաղադրիչով, «Dios» բաղադրիչը փոխարինվել է իր հասկացական հոմանիշով (cielo), և շրջվել է շարադասությունը՝ սաստկացնելով դարձվածքի հուզարտահայտչական երանգավորումը և խոսքին հաղորդելով նոր շունչ:

Երբեմն հանդիպում են բառային (շարահյուսական) կազմի փոխակերպման և ընդլայնման դեպքեր: Օրինակ՝

1. **Y mejor les ayude Dios**, que ellos dicen la verdad /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 84/.

Իսպաներենի «Y mejor les ayude Dios» արտահայտությունը զուգամետության վառ օրինակ է: Վերջինս առաջացել է «Dios ayude» դարձվածքի փոխակերպումից, որտեղ միաժամանակ շրջվել է շարադասությունը (փոխատեղում)՝ նախադաս է **ayude** բայական բաղադրիչը, և ընդլայնվել է դարձվածքի բաղադրական կազմը՝ հավելադրվելով **y** համադասական շաղկապով, **bueno** ածականի համեմատական աստիճանով և **les** լրացում դերանունով: Այսպիսով, ինչպես երևում է, դարձվածքի բաղադրական կազմի փոփոխությունները կարող են վերջինիս հաղորդել արտահայտչականություն՝ առանձնահատուկ ձևով երանգավորելով խոսքը:

Է) Դարձվածային միավորի կազմալուծումը (դարձվածքների նորացում մի քանի միջոցով) դարձվածքների փոխակերպման միջոցների

շարքում իր ուրույն տեղն է զբաղեցնում: Լեզվաբանական գրականության մեջ այս փոխակերպումը հայտնի է նաև *հեղինակային նորարարություն* անվամբ: Այն իրականացվում է երկու մակարդակում՝ բառային և քերականական: Բառային մակարդակում փոխակերպվում է դարձվածքի բաղադրական կազմը, իսկ քերականական մակարդակում փոփոխվում է ավանդական դարձվածքի ժամանակաձևը, որը հանգեցնում է դարձվածային միավորի իմաստային ամբողջականության ձևախախտմանը: Երկու միջոցներն էլ հետապնդում են միևնույն նպատակը, այն է՝ ձևավորել նոր դարձվածային միավոր կամ դարձվածային տարբերակ:

Օրինակ՝

1) – Lázaro, engañado me has. **Juraré yo a Dios** que has tú comido las uvas tres a tres. /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 33/.

2) Los abrazos que los padres de Leocadia dieron a Rodolfo; **las gracias que dieron al cielo** y a sus padres, los ofrecimientos de las partes.../Miguel de Cervantes, La fuerza de la sangre, p. 94/.

Առաջին օրինակում՝ «*Juraré yo a Dios*», դարձվածային փոխակերպումը տեղի է ունեցել քերականական մակարդակում, որը ենթադրում է դարձվածքի ժամանակաձևի փոփոխություն: Այն կոնկրետացնում է դարձվածային միավորների իմաստը՝ խախտելով վերջինիս ամբողջական իմաստը և ուժգնացնում է կապը կոնկրետ իրավիճակի հետ: Այստեղ բայական բաղադրիչը խոնարհված է սահմանական եղանակի ապառնի անկատար ժամանակաձևում՝ հաղորդելով դարձվածքին հաղորդակցական բնույթ, իսկ խոսքին՝ հուզական երանգավորում և արտահայտչականություն: Իսկ երկրորդ օրինակում գործ ունենք միաժամանակ և՛ բառային, և՛ քերականական ձևախախտումների հետ՝ «*dar las gracias al cielo*» ելակետային դարձվածային միավորում խախտվել է բաղադրական կազմը՝ հավելադրվելով (*que*) ստորադասական շարկապով, շրջվել է շարադասությունը, և բայական բաղադրիչը հանդես է գալիս անցյալ կատարյալ ժամանակաձևում՝ ուժգնացնելով կապը համատեքստի հետ և հաղորդելով նոր երանգավորում:

Դարձվածքների քերականական փոխակերպման տեսակ է համարվում նաև ժխտումը (*no* ժխտական մասնիկի հավելադրումը) /Назарян, 1987: 247/, որը նոր դարձվածային միավորը ձևավորելիս հանդես է գալիս որպես լիիրավ անդամ և զգալիորեն ազդում է վերջինիս իմաստի վրա՝ ստեղծելով նոր դարձվածային տարբերակ: Սակայն հարկ է փաստել, որ ժխտման միջոցով ձևավորված դարձվածային միավորը, ի տարբերություն բառային մակարդակում փոխակերպված դարձվածքի, չի կազմալուծվում ամբողջությամբ: Այդ իսկ պատճառով ժխտման դեպքում ստեղծվում է ոչ թե նոր դարձվածային միավոր, այլ հիմնականում նոր դարձվածային տարբերակ (շարահյուսական): Օրինակ՝

1) – No, en buena fe; **ni Dios lo quiere**. /Fernando de Rojas, Celestina, p. 45/.

2) Երեք օր է, չես տեսել ինձ, **ա՛յ աստծո երեսը երբեք չտեսնես**, թող **աստված քեզ ոչ տեսնի, ոչ էլ մխիթարի** /Ֆեռնանդո դե Ռոխաս, Սելեստինա, էջ 32/:

Իսպաներենում «ni Dios lo quiere» դարձվածքում ժխտումը տեղի է ունեցել **ni** ժխտական կրկնադիր շաղկապի միջոցով, և չնայած իսպաներենին ներհատուկ է կրկնակի ժխտումը, տվյալ դեպքում, առաջադաս դիրքի շնորհիվ, կրկնակի ժխտում տեղի չի ունեցել (ni Dios ~~no~~ lo quiere)՝ ելնելով իսպաներենի քերականական առանձնահատկություններից:

Հայերենի՝ «այ աստծո երեսը երբեք չտեսնես, թող աստված քեզ ո՛չ տեսնի, ո՛չ էլ մխիթարի» օրինակում ժխտումը տեղի է ունենում «ոչ» համադասական կրկնադիր շաղկապի միջոցով, որտեղ «աստծով մխիթարվես» դարձվածային միավորը ժխտվել է հեղինակի (թարգմանության դեպքում՝ թարգմանչի) կողմից (թող աստված քեզ ոչ էլ մխիթարի)՝ հատուկ ներգործություն կատարելու նպատակով: Այստեղ տեղի է ունեցել նաև տվյալ դարձվածքի բաղադրիչների իմաստի ընդլայնում, որոնք ժխտվելով սաստկացրել են տվյալ արտահայտության (անեծքի) իմաստը:

Այսպիսով, դարձվածքների հեղինակային նորացումները ոչ թե լեզվական նորմայի շեղումներ են, այլ լեզվական համակարգի պարփակ հնարավորությունների իրացում:

Ը) Փոխակերպման հաջորդ միջոցը դարձվածքի կազմի ընդլայնումն է կամ հավելադրումը (խոսքի մակարդակում վերջինիս սահմանների ընդլայնումը), որը կարող է հանդիպել ինչպես դարձվածային միավորի սկզբում, մեջտեղում, այնպես էլ վերջում: Կարող են հավելադրվել միաժամանակ մեկ կամ մի քանի բաղադրիչ, որոնք խոսքին հաղորդում են հուզարտահայտչականություն: Տվյալ դեպքում դարձվածքը ձեռք է բերում նոր իմաստ, որն արտացոլում է դարձվածային միավորի իմաստային կառուցվածքի փոխակերպման դինամիկան, ինչպես նաև ընդգծում հեղինակի մտադրությունը, իսկ նորաստեղծ դարձվածային միավորը համատեքստին հաղորդում է հուզարտահայտչական նշույթավորվածություն և երանգավորում խոսքը /Рыжжина, 2003: 7/:

Ըստ Դ. Դոբրովոլսկու՝ փոխակերպման այս տեսակում դարձվածքի կազմ ներմուծված օտար բաղադրիչները միշտ չէ, որ ձեռք են բերում իմաստային համատեղելիություն դարձվածային միավորի հետ: Այն կարող է համաձայնեցվել իմաստային տեսանկյունից դարձվածքի փոխաբերական իմաստի հետ՝ որոշակիորեն հակադրվելով վերջինիս ներքին ձևին /Добровольский, 2009: 40/:

Օրինակ՝

1. –¡**Por Dios santo!** – se lamentó desmoralizado /J. J.Benitez, La rebelión de Lucifer, p 161/.

2. ¡**Oh gran Dios**, quién estuviera aquella hora sepultado, que muerto ya lo estaba! /Anónimo, Lazarillo de Tormes, p. 36/.

Վերը նշված օրինակներում դարձվածային միավորի կազմում դիտարկվեց միայն մեկ բաղադրիչի հավելադրում, սակայն մեր լեզվանյութի սահմաններում արձանագրվել են նաև երկու և ավելի բաղադրիչների հավելադրման դեպքեր: Օրինակ՝

1) ¡Yo, negra, quedo; blancas, van: **Dios perdone a todas!** /Miguel de Cervantes, El celoso extremeño, p. 125/.

2) **Libre Dios a cada uno** de tales enemigos, contra los cuales no hay escudo de prudencia que defenda ni espada de recato que corte /Miguel de Cervantes, El celoso extremeño, p. 129/.

3) Y cuando alguno de éstos escapaba, **Dios me lo perdone...**/Luis Velez de Guevarra, Diablo cojuelo, p.41/.

Վերոնշյալ օրինակներում դարձվածային միավորները հավելադրվել են միաժամանակ մեկ կամ մի քանի բաղադրիչներով: Հիմնականում դարձվածքները հավելադրվել են ածականական (santo, gran) և դերանվանական բաղադրիչներով (a todas, a cada uno), որոնք լրացնում են **Dios** բաղադրիչին՝ փոխակերպելով տվյալ դարձվածային միավորները և ընդգծելով վերջիններիս համատեքստային իմաստը:

Տվյալ դարձվածքների կազմում ներգրավված բաղադրիչների շարքում հանդիպում են նաև լրացում դերանուններ (Dios **me lo** perdone): Այս լեզվական երևույթը մասնավորապես ներհատուկ է իսպաներենին: Կարելի է դիտարկել լրացում դերանունների կիրառությունը նաև որպես բաղադրիչների փոխարինման դեպք:

(Թ) Դարձվածային միավորների դիպվածային փոխակերպման միջոցներից է նաև բաղարկությունը, որը հիմնվում է դարձվածքների կառուցվածքային բոլոր մակարդակների համալիր փոխակերպման վրա: Այն երկու դարձվածքների փոխհարաբերությունն է, որը հանգեցնում է դիպվածային (խոսակցական) դարձվածքի առաջացմանը, որն օժտված է բաղարկված կապակցություններին բնորոշ բառաքերականական և իմաստային հատկանիշներով: Բաղարկության գործընթացի շնորհիվ ստեղծված դիպվածային միավորները, այն է՝ դարձվածային բաղարկելիները (կոնտամինանտ), ձեռք են բերում նոր իմաստ, նոր պատկերավորություն, ներքին ձև, հուզարտահայտչական և գնահատողական նշույթավորվածություն:

Բաղարկությունը հնարավոր է իրականացնել չորս եղանակով (չորս բաղարկային կաղապարներով)՝ բաղարկություն-խաչավորում, բաղարկություն-ընդլայնում, բաղարկություն-հավելադրում և բաղարկություն-միակցություն /Колобова, 2011: 4/:

Մեր փաստական նյութի շրջանակներում բացահայտվել է միայն բաղարկություն-միակցության մեկ դեպք: Քննենք հետևյալ օրինակը.

– Թող աստված քեզ ամեն ինչում պահապան և օգնական լինի.../Ֆեռնանդո դե Ռոխաս, Սելեստինա, էջ 160/:

Այս օրինակում բաղաբնակի կազմի մեջ են մտնում ելակետային դարձվածային միավորների բոլոր բաղադրիչները: Պատկերը հետևյալն է՝ $AB+CD=ABCD$: Օրինակ՝

«Թող աստված քեզ ամեն ինչում պահապան և օգնական լինի» նորաստեղծ հեղինակային դարձվածային միավորը առաջացել է «թող աստված պահապան լինի քեզ» և «աստված քեզ օգնական» դարձվածային միավորների հանրագումարից, որտեղ հեղինակը ավելացրել է նաև **ամեն ինչում** միջանկյալ կապակցությունը:

Այսպիսով, դարձվածային փոխակերպումները կարող են տեղի ունենալ ինչպես լեզվի, այնպես էլ խոսքի մակարդակում: Դարձվածքների փոխակերպման կամ ձևախախտման հիմնական նախադրյալը վերջիններիս իմաստային ամբողջականության և բաղկացուցիչ տարրերի տարակազմության միջև գոյություն ունեցող հակադրությունն է, որը գոյաբանորեն բնորոշ է նրանցից յուրաքանչյուրին և ենթադրում է խոսքում դարձվածային միավորների տարատեսակ ձևախախտումների հնարավորություն:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ջահուկյան Գ. Բ. Ժամանակակից հայերենի տեսության հիմունքները, Երևան, ՍՍՀ ԳԱ, 1974:
2. Նազարյան Ա. Հ., Բաղդասարյան Հ. Գ. Թարգմանաբանական ուսումնական ձեռնարկ, Երևան, Ամարաս, 2000:
3. Corpas Pastor G. Manual de fraseología española. Madrid: Gredos, 1996.
4. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). Л.: Просвещение, 1973.
5. Балли Ш. Французская стилистика. М.: Изд-во иностранной литературы, 1961.
6. Гусейнова Т. С. Трансформация ФЕ как способ реализации газетной экспрессии (на материале центральных газет 1990-1996 г.г.): Автореф. канд. филол. наук. Махачкала, 1997.
7. Добровольский Д. О. Корпус параллельных текстов в исследовании культурно-специфичной лексики // *Национальный корпус русского языка*. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2009.
8. Колобова Е. А. Фразеологическая контаминация: Автореф. канд. филол. наук. Кострома, 2011.
9. Кунин А. В. Английская фразеология. М.: Высшая школа, 1970.
10. Кунин А. В. О стилистическом контексте во фразеологическом ракурсе. // *Лингвистика текста Сб. науч. тр. МГПИИЯ*. М., 1974.
11. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. М.: Высшая школа, 1987.

12. Рыжжина Е. В. Фразеологическая окказиональность в английском языке: Автореф. канд. филол. наук. М., 2003.
13. Գևարա Լ.Վ. Կաղիկ սատանան, Երևան, Ասողիկ, 2009:
14. Ռոխաս Ֆ. Սելեստինա, Երևան, Ասողիկ, 2009:
15. Anónimo. Lazarillo de Tormes. Madrid: Salvat, 1970.
16. Benítez J. J. La rebelión de Lucifer. Madrid: Círculo de lectores, 1985.
17. Cervantes M. S. Novelas ejemplares II. Madrid: S.A., 1994.
18. Guevara L. V. El diablo cojuelo. Madrid: Susaeta, 1970.
19. Rojas F. La Celestina. Madrid: Espasa Calpe, 1975.

Ա. КУБАНИЯН – Окказиональные преобразования фразеологических единиц с компонентом «бог» в речи (сравнительный анализ в испанском и армянском языках). – Статья посвящена изучению окказиональных преобразований фразеологических единиц с компонентом «бог» на основе богатого фактического материала в испанском и армянском языках. В разных речевых ситуациях трансформированная фразеологическая единица может приобрести разные стилистические окраски, которые определяют выразительную маркированность речи, делая ее более выразительной и яркой, и усиливают прагматическое воздействие контекста.

Ключевые слова: окказиональная трансформация, фразеологические единицы с компонентом «бог», деформация фразеологических единиц, эллипсис, контаминация, аллюзия

A. KUBANYAN – The Occasional Transformations of Phraseological Units with the Component “God” in Speech (contrastive analysis in Spanish and English). – The paper is devoted to the study of the occasional transformations of phraseological units with the component “God” in speech. The study is based on the analysis of the rich factual material found both in the Spanish and Armenian languages. In different verbal situations the transformed phraseological unit can acquire various stylistic colourings with the help of which the mentioned phraseological unit conveys expressiveness to the speech and makes it more eloquent and colourful thus amplifying the pragmatic impact of the context.

Key words: occasional transformation, phraseological units with the component “God”, deformation of phraseological units, ellipsis, fusion, allusion

Ներկայացվել է՝ 07.10.2019

Երաշխավորվել է ԵՊՀ Ռոմանական բանասիրության ամբիոնի կողմից

Ընդունվել է տպագրության՝ 20.11.2019